

OBLIGAȚIILE MILITARE ALE CNEZILOR DIN BANAT ȘI RIVALITATEA UNGARIEI CU BULGARIA ȘI IMPERIUL OTOMAN ÎN SECOLELE XIV—XV

AVRAM ANDEA

Datorită populației sale creștine și a poziției geografice în vecinătatea Dunării, Banatul a stabilit și a păstrat numeroase legături cu sudul dunărean romano-bizantin și bulgar, conservându-se în vechile cronicile ungurești, cu deosebire în *Gesta Hungarorum* și în *Legenda Sancti Gerhardi episcopi*¹, tradiția ajutorului militar și spiritual-ortodox pe care românii bănățeni l-au primit din partea Bulgariei și a Bizanțului în lupta cu maghiarii cuceritori.

Mutațiile intervenite în acest sistem de alianțe ca urmare a dispariției primului țarat bulgar (1018), a zdrobirii de către bizantini și cumani a puterii pecenege la sfârșitul secolului al XI-lea și a schimbărilor produse în politica dinastiei Comnenilor față de Ungaria, mai ales pe timpul domniei lui Béla al III-lea (1172—1196), au dus la integrarea Banatului, în a doua jumătate a secolului al XII-lea, în sistemul comitatelor regale maghiare. De acum, în condițiile unei stăpâniri străine, forțele militare ale Banatului vor fi angajate în luptele duse de regatul apostolic al Ungariei cu statele vecine, lupte care în secolele XIV—XV vor viza îndeosebi Bulgaria și Imperiul Otoman.

În această rivalitate cu statele din sudul Dunării regalitatea maghiară s-a folosit constant și de categoria socială a cnezilor români din Banat, cnezi care, pe lângă drepturile de judecată asupra supușilor din satele pe care le stăpâneau și de scutirile fiscale de care beneficiau, aveau și obligații militare față de puterea centrală. Rosturile militare pe care le-au îndeplinit cnezii din Banatul secolelor XIV—XV au fost condiționate atât de statutul lor social-juridic, cât și de așezarea geografică a acestui ținut românesc în vecinătatea Bulgariei și, mai apoi, a Imperiului Otoman.

La fel cu alte părți, și aici, vadurile apelor de hotar se înfățișau cu întâietate atât străinilor care veneau în Banat, cât și localnicilor care ieșeau din cuprinsul său la război. În Banat, direcția oricărei campanii militare era hotărâtă de vadurile de la Dunăre, Tisa și Mureș, vaduri în strânsă legătură cu marile drumuri de uscat pe care se puteau strecura spre interior oștile dușmane, drumuri care duceau de-a lungul cursurilor de apă la pasurile sau „porțile” de trecere prin munți. Drumurile și cu rețeaua de cetăți și turnuri de apărare care le străjuiau constituiau un capitol însemnat din organizarea militară a teritoriului Banatului medieval.

Unul din principalele puncte de pătrundere în Banat era pe la cetatea Severinului spre care convergea marele drum ce venea de la Vidin, oraș-cetate situat la unul din vadurile peste Dunăre, drum pe care s-au deplasat în numeroase rânduri oștile Ungariei și Bulgariei aflate în repetate conflicte până spre sfârșitul secolului al XIV-lea. De la această dată, până târziu în epoca modernă, locul oștilor bulgărești a fost luat de cele turcești stăpâne la sud de Dunăre. Cetatea Severinului odată trecută, drumul ducea la cea a Orșovei, cetate amintită ca existând încă la pragul secolelor IX—X² și care străjuia cele două drumuri: unul de-a lungul Dunării spre valea Carașului și cetățile dunărene Horom și Cuvin, altul spre cetatea Mehadia și actualul Caransebeș de-a lungul râurilor Cerna și Timiș peste pasul Domașnea sau Poarta Orientală. Acest din urmă drum permitea oștilor dușmane invadatoare să se îndrepte spre Timișoara și Ungaria, urmând cursul Timișului, sau spre Transilvania de-a lungul râului Bistra peste Poarta de Fier.

Drumul pe la Severin era cel pe care înaintaseră și romanii, iar în evul mediu a fost extrem de frecventat cu prilejul expedițiilor militare. Astfel cruciații lui Sigismund de Luxemburg, după relatările lui Johann Schiltberger, au ajuns la Nicopole (1396) pe drumul Severinului și al Vidinului³, drum pe care același rege se întoarce și mai târziu, după expediția din Țara Românească împotriva lui Radu Praznaglava, convocând la Mehadia, în decembrie 1428, adunarea generală a nobililor și cnezilor din districtul cu același nume⁴, sau era același drum pe care turcii au întreprins expediția cunoscută din primăvara anului 1438 în Transilvania⁵.

Cetatea Severinului, ca și regiunea învecinată, erau de mare interes strategic în lupta antiotomană, motiv pentru care, în octombrie 1424, regele Sigismund de Luxemburg, într-un act adresat strângătorilor de oaste împotriva husiților eretici, atrăgea atenția că Pipo de Ozora, comitele Timișului, era exceptat, fiind ocupat „pro constructione, reformatione ac restauratione castris nostri Sewriniensis et aliorum fortalitionum confiniorum”⁶ iar patru ani mai târziu, în octombrie 1428, același rege informa pe magistrul ordinului teuton că este gata să le cedeze cavalerilor câteva fortărețe de lângă Dunăre, așezate „in vicinitate Danubii inter Hungariam, Serviam et Valachiam”⁷, adică în banatul de Severin, pentru a apăra Ungaria de turci. Punerea în aplicare a acestui plan nu fost de natură să aducă eficiența scontată, Nicolae Radewitz, magistrul ordinului teuton și deținătorul titlului de ban de Severin, ajungând curând în conflict cu nobilii și cnezii bănățeni, fapt la care s-au adăugat relațiile încordate cu Țara Românească, pierzându-și rapid cavalerii în luptele cu turcii⁸.

Un alt drum de importanță militară pentru Banat și, în general, pentru Ungaria a fost cel care pornea de la vadul Dunării din apropierea vărsării Moravei sârbești și se îndrepta spre Timișoara. Oștile turcești, coborând de la Niș pe Morava și renunțând la drumul spre Belgrad, obișnuiau adesea să treacă Dunărea la nord prin vadul Semendriei, de unde înaintau prin câmpie spre Timișoara. Pe acest drum le stăteau în cale cetățile de la Cuvin, Horom, castelanul acesteia deținând de regulă și funcția de vicecomite al comitatului Caraș, Vărădia flancată de Iladia,

Carasova, turnul de la Ciacova și, în fine, Timișoara refăcută radical de Iancu de Hunedoara sub presiunea primejdiei turcești⁹.

După căderea Belgradului sub turci, un alt drum folosit de aceștia pentru a întreprinde expediții în Banat și Transilvania era cel dintre râurile Timiș și Bega, drum care pornea de la vadul Tytel al Tisei și se continua prin zona mai înaltă dintre cele două râuri bănățene. De la Timișoara acest drum, ca și cel care venea direct de la Semendria, se continua de-a lungul Timișului de la Lugoj, peste Poarta de Fier, spre Transilvania. Pătrunderea pe valea Bistrei pentru a ajunge în Transilvania era străjuită dinspre sud de cetățile Mehadieii, Jdioarei¹⁰, Sebesului și donjonul de la Turnu Ruieni¹¹, iar dinspre nord-vest de cetatea Lugojului, de cea de lângă Hodoș, în aceleași părți, etc.

Banatul era, cu alte cuvinte, o regiune de mare interes strategic iar cetatea Timișoarei o veritabilă cheie a Transilvaniei și, în parte, chiar a Ungariei și a Europei Centrale. De aici și atenția acordată de regalitate acestei regiuni pentru care a fost organizat banatul Severinului încă din primele decenii ale secolului al XIII-lea iar comitelui de Timiș i s-au acordat prerogative largi, așa cum le-a deținut, în vederea luptei antiotomane, și Pipo de Ozora sau Pavel Chinezu¹². Tot aici, la vadurile Dunării, în calitate de bani de Severin și-a început strălucita activitate militară și carieră politică Iancu de Hunedoara¹³. Dar, pentru noi, Banatul medieval, sub raport militar, are și o altă semnificație, aceea de a fi înainte de toate un bastion românesc al luptei antiotomane prin nobilimea și cnezii de aici, români aproape în totalitate. Acest caracter românesc al ținutului a fost reținut și de călătorii străini, încât un Giovan Andrea Gromo vorbind, la mijlocul secolului al XIV-lea, despre Banat și cetățile sale îl numea, nu întâmplător și fără temeii, *Valachia citerioare*, adică Valahia de dincoace de Carpați, sau *Valachia cisalpina* spre a-l deosebi de *Valachia transalpina* cum îi spunea Țării Românești¹⁴.

În afară de cetățile și fortificațiile amintite, cele mai multe folosite inițial de obștile satești iar ulterior de regalitate și feudali, organizarea militară a Banatului cuprindea și elementul uman propriu-zis care constituia puterea ostășească a cărei organizare deriva din alcătuirea social-politică și evolua în strânsă legătură cu aceasta.

Pe vremea obștilor libere satești și înainte de cucerirea maghiară temelia organizării era îndatorirea tuturor acelor care foloseau pământul să-l apere în frunte cu cei aleși drept conducători ai comunităților. Îndatorirea era consimțită, ridicarea fiind, la nevoie, în masă a întregii colectivități în stare de a purta armele. O anume organizare militară era impusă de paza permanentă a hotarelor și a cetăților de pământ, de nevoia asigurării ordinii interne. Membrii liberi și stăpâni în devăhșie a pământului obștii erau datori să se înfățișeze la chemare cu armă și cu hrana lor, timpul pentru care erau chemați nefiind limitat de necesități. Astfel obștile și uniunile acestora conduse de cnezi și voi vozi și-au asumat funcții de apărare în lipsa autorităților militar-statal. Organizarea lor militară constituind un element de unitate pentru locuitorii unei „țări”, a unui cnezat sau voievodat.

Odată cu cucerirea maghiară și pe măsura dezvoltării sociale, a apariției și adâncirii procesului de stratificare în obști sistemul tradițional de organizare militară a acestora se modifică, serviciul militar din o

datorie a tuturor devenind treptat o sarcină a unora, îndeosebi a cnezilor și voievozilor.

Într-o perioadă de supunere „nominală” — dacă aceasta a existat — anterioară cuceririi maghiare și posibil un timp după cucerire, când cetățile bănățene și satele aparținătoare acestora mai erau considerate patrimoniale sau alodiale obligațiile militare ale cnezilor erau prestate față de rege ca suveran. Cu timpul, pe măsură ce satele cetăților ajung să fie considerate drept regale iar pământurile „libere” (nevalorificate) controlate și supuse dreptului de dăruire, satele întemeiate de cnezi și confirmate acestora de rege tind, cel puțin pentru oficialitate, să încorporeze, chiar dacă nu deplin, un caracter donativ pentru care obligațiile militare apar prestate regelui în calitate de suzeran. Astfel, paralel cu prefacerile concepției juridice despre cnezat ca formă de stăpânire a pământului apare și o reinterpretare a temeiurilor obligațiilor militare ale cnezilor care, cel puțin militar, îi apropie foarte mult de nobili. Așa se explică de ce, în timpul luptelor antiotomane ale lui Sigismund de Luxemburg (1387—1437), când rosturile militare ale cnezilor au fost dintre cele mai mari, în formularul de cancelarie s-a încetățenit termenul de „cnez nobil” (*nobilis kenezius*). Spre exemplificare, am citat din actul lui Sigismund, din 1390, prin care se întărea ca danie nouă moșiile Crivina și Patak lui Petru și fraților săi Halmagh, Cristofor și Mihail, cu toții din districtul Mehadiei, beneficiarii fiind nominalizați de art drept „Petrus filius Dees, nobilis kenezius de Themeshel, in tenutis castri nostri Myhald nuncupati commorans... Halmagh, Cristofori et Mychaelis, fratrum suorum uterinorum, similiter nobilium keneziorum de eadem”¹⁵.

Obligațiile militare ale cnezilor confirmați în stăpânirea lor constituiau sarcini de drept public și se prezentau sub diferite forme: înainte de toate obligația de a presta în persoană serviciu militar, la care se adăugau obligațiile supușilor lor în legătură cu întreținerea oastei și a cetăților: încartiruirea și întreținerea oștilor ridicate, plata subsidiilor militare, dările extraordinare de război, lucrul la cetăți etc. Problema apărării țării a sporit în importanță odată cu creșterea primejdiei turcești, regele și legislația dietală ocupându-se tot mai insistent de problema militară. Din vremea regelui Sigismund de Luxemburg și a urmașilor săi avem numeroase planuri de reorganizare a oastei țării, cu diverse reglementări în aprovizionarea și încartiruirea oștilor, dar mai ales cu introducerea unor sisteme noi de recrutare care să răspundă mai bine lărgirii și întăririi oastei regale¹⁶.

Reglementări speciale care să privească pe cnezi nu se cunosc, dar tul lor militar, cel puțin pentru Banat, poate fi în mare schițat pe câtorva documente păstrate și a raportării la legislația mai generală în vigoare. Înainte de toate, am aminti că actele de confirmare ale cnezilor în stăpânirile de sate sau când li se acordă pământuri „pustii” pentru a întemeia sate se invocă slujbele (*servitia*) lor credincioase, slujbe care în epocă erau în primul rând militare. Astfel, la 22 septembrie 1370, Ludovic de Anjou dând curs cererii lui Roman și Ladislau, fiii lui Sturza, le acorda sub titlul de nouă donație „duas possessiones regales in capite duorum fluviorum Mothnuk nominatorum in districtu Karansebus existentium per prefatum Sturza patrem ipsorum, sub nomine

sui keneziatu dum ibidem locatas, populorum et habitatorum copia decoratas...“ drept răsplată pentru „eorum fidelitatibus et servitiis in diversis nostris negotiis iuxta possibilitatis eorum quidditatem Nostre Maiestati exhibitis“¹⁷. La fel, în 8 noiembrie 1352, magistrul Posa de Zer, comite de Caraș și castelan de Sebeș, acorda fraților Iuga și Bogdan, fiii lui Ștefan de Mâtnic, un pământ „pustiu“ (*unam terram, que iacet deserta*) ca să-l stăpânească „în libertate în care cnezii au satele libere în districtul Sebeș“ (*in qua libertate habent liberas villas quenesi in provincia Seebus*) pentru „slujbele lor credincioase“ (*fidelia servitia ipsorum*)¹⁸.

În alte documente, e adevărat nu din Banat, se precizează obligațiile de viitor ale beneficiarului și ale urmașilor beneficiarului actului de danie, cum e cazul dăruirii, la 26 decembrie 1394, a lui „Dobre Olaho, filio Iwan de Lesnek, et eius heredibus keneziatum cuiusdam silve nostre Lesnek vocate in pertinentiis castri nostri Deva nuncupati existentis... ut idem Dobre ac eius heredes castellanis et vicecastellanis prefati castri nostri Deva pro tempore constitutis pretextu dicti kneziatus et eius utilitatum ad instar ceterorum kneziorum ad dictum castrum nostrum Deva spectantium debita et obsequia servitia ac solutiones consueta exhibere et facere teneantur“¹⁹.

Plângerea pe care „obștea cnezilor și a altor români din districtul Sebeș“ (*universitas keneziorum et aliorum Olachorum de districtu Sebes*), alături de locuitorii cetății Sebeș, o adresau, prin septembrie 1369, lui Benedict Himfy, banul Bulgariei, este în măsură să ne explice în ce constau pentru cnezi obligațiile militare. Aflăm din acest act că situația cnezilor pomenitului district s-a înrăutățit brusc odată cu expediția regelui Ludovic împotriva Vidinului, din vara anului 1365, eveniment urmat de altele care, după propria mărturisire a jeluitorilor, „din zi în zi, i-au adus cu totul în cea mai mare sărăcie și lipsă“ (*que nos iam in maximam paupertatem et inopiam, de die in diem, omnino deduxerunt*). Tot ei arată că „cea dintâi strămtoare a noastră a început să se ivească atunci când domnul nostru regele a intrat în țara Bulgariei și fiecare din noi în parte am mers în acea oaste cu bunurile și, de asemenea, cu trupurile noastre și am dat găzduire domnului nostru regele (... *et nos singuli singulariter cum rebus nostris pariter et personis in ipsum exercitum ivimus, et domino nostro regi hospitalitatem prebuimus*). După aceea, domnul nostru regele a întemeiat banatul zisei țări, și l-a dat măritului bărbat Dionisie, voievodul Transilvaniei, și fratelui său, banul Emeric, iar ei au intrat în Vidin și noi toți am intrat și noi cu ei în Vidin, după obiceiul celor ce slujesc în oaste (... *et ipsi Budinum intraverunt et nos omnes cum eisdem similiter ad Budinum, more exercituantium, intravimus*). Apoi, venind domnul Dionisie voievodul, a adus cu sine pe împăratul grecilor, cărora, după porunca domnului nostru regele, le-am dat o găzduire atât de bună, încât cu atâtea cheltuieli am fi putut să cinstim chiar pe domnul nostru regele. În timpul acesta, tot în acea vreme de iarnă, a venit domnul nostru regele împreună cu numitul împărat, cărora atunci le-am dat o găzduire (*hospitalitatem*) atât de bună... Pe deasupra, începând din ceasul acela, în fiecare an am mers, cel puțin de câte două ori, la oaste și, afară de aceasta, am dat și pentru cheltuielile oastei (... *insuper, ab illa hora incipiendo, annuatim, bis ad*

minus, ad exercitum ivimus et absque hoc expensas exercitiales dedimus). Apoi, în cele din urmă, domnul nostru regele a pornit din nou războiul împotriva necredincioșilor săi din Țara Românească, iar noi, începând din ceasul acela când s-a iscat cearta aceea, din pricina atacurilor acelora, am ținut necurmat cel puțin două sute de oameni, în munți, și ziua și noaptea, până la venirea iernii. Pe deasupra, noi, cu cinci sute de oameni strânși dintre cei mai buni, am rămas acolo în Mehadia, până la întoarcerea domnului nostru regele și am dat pentru cheltuielile oastei, după porunca domniei voastre, și totodată am dat găzduire domnului nostru regele și chiar măriei voastre, cheltuieli din care n-am fost în stare să dăm înapoi obștei nici un dinar. Pe lângă aceasta, am fost așa de pustiiți de oastea celui domn al nostru regele, încât au ars până la temelii și cu desăvârșire toate grădinile și curțile și alte clădiri, în care nu se aflau locuințe pentru oameni, ne-au luat cu silnicie fânul și alte lucruri trebuitoare, aflătoare în casa noastră, din care pricină vitele au murit de foame și noi înșine ne aflăm și cea mai mare lipsă²⁰.

Fără îndoială acest tablou este impresionant, dezvăluindu-se o cne-zime copleșită de sarcini militare și fiscale, dar, pare-se, și mândră de repetatele sale slujbe militare în legătură cu Vidinul Bulgariei și domnul Țării Românești, capabilă la nevoie să găzduiască pe măsura cinstei cuvenite fie pe împăratul Ioan Paleologul al Bizanțului, fie pe regele Ludovic cel Mare al Ungariei. Dar pentru a surprinde mai bine în ce au constat obligațiile militare ale cnezilor din Banat să reamintim câteva din prevederile *Bulei de aur* în legătură cu aceleași obligații ale nobililor și ale altor categorii sociale.

Astfel, în forma mai dezvoltată din anul 1231, *Bula de aur* stipula ca „nobilii să nu fie datori a merge cu noi (adică cu regele) când vom porni la război în afara regatului, afară de comiții și stipendiarii și iobagii cetăților și cei care trebuie să meargă prin datoria slujbei și cei cărora le-am dat întinse moșii. Iar dacă vreo oaste va veni împotriva regatului, toți și fiecare vor fi datori să se împotrivească dușmanului întru apărarea patriei, iar retrăgându-se oastea năvălitoare, vor fi datori să o urmărească pentru a o pedepsi²¹. Actul regelui Andrei al III-lea de întărire a privilegiilor nobililor și sașilor înnobiți, din 22 februarie 1291, prevedea și el că „dacă vreo putere din afară ar ajunge să năvălească asupra regatului nostru sau dacă vreo parte sau vreo provincie a regatului s-ar sustrage supunerii sau autorității regale și a regatului, sau ar voi să se înstrăineze într-un chip oarecare, atunci nobilii regatului nostru și sașii din Transilvania ce dețin predii și se poartă după obiceiul nobililor, vor fi datori să se alătore nouă și să ne stea într-ajutor. Dar dacă am voi să pornim la ocuparea vreunei țări din afară să nu fie ținuți să pornească cu noi decât cu plata dată de maiestatea noastră, deslușindu-se că nobilii regatului nostru și pomeniții sași ai regatului din țara Transilvaniei (*regni Transilvaniae*) să nu fie ținuți a merge cu sila și fără voie cu vreunul din baronii noștri pentru treburi sau pricini fie lăuntrice, fie din afară ale regatului nostru fără plată și fără prezența noastră²². Reamintim că aceste reglementări au rămas, cu reînnoirile obișnuite, aceleași până la decretele regale și hotărârile dietale din vremea lui Sigismund de Luxemburg.

Confruntând acest cadru normativ-juridic cu ceea ce cunoaștem, la 1369, despre obligațiile militare ale cnezilor din districtul Sebeș, credem că putem să-i apropiem pe cnezi de categoria iobagilor de cetate, oameni liberi și slujitori militari ai cetăților. Din actul obștei cnezilor rezultă că aceștia erau obligați să vină în persoană la oaste și pe cheltuială proprie nu numai în cazul prezenței la expediție a regelui și a palatinului (participase în 1365 și palatinul țării Nicolae Kont), ci și în lipsa acestora (la nevoie, chiar de două ori pe an). Mai mult, în afară de participarea pe cheltuială proprie, cnezii datorau și diverse subsidii militare, plus obligația de încartuire a oastei ridicate în district, eventual, întreținerea ei în cetatea unui district învecinat (Mehadia). Se adăuga sarcina, deloc ușoară, a străjuirii zi și noapte la hotar pe timpul desfășurării ostilităților în regiune. Fără vreo plată sau prezență regală, cnezii participau nu numai la acțiuni militare de apărare a hotarelor țării, ci și la acțiuni de cucerire și represalii în exterior (în cazul de față la asediul Vidinului și împotriva domnului Țării Românești).

Diferențele între obligațiile militare ale cnezilor români și ale nobililor sunt evidente și, desigur, în dezavantajul cnezilor. Aceștia apar mult mai îndatorați, lipsiți de avantajele militare ale nobilei, dar totuși liberi și purtători de arme, atribute care în epocă le asigură distincția socială. Astfel, în planul obligațiilor militare față de cetăți, cnezii, întocmai ca și nobilii, erau exceptați muncilor servile, executate de proprii supuși. Faptul ni-l dezvăluie lista din anii 1371—1372 a lucrătorilor trimiși la construirea șanțului cetății Orșova, listă în care figurează atât oamenii trimiși de cnezii districtelor Sebeș, Belint, Hodoș, Lugoj, Caran și Chery, cât și cei ai unor nobili de origine românească din familiile Danfi și Nexfi²³.

Cnezii, ca slujitori ai regelui și a cetăților acestuia acolo unde ele există, înzestrați cu moșii libere și obligați doar la serviciu militar, luptau călare, motiv pentru care în socotelile dintre 1511—1533 ale domeniului Hunedoara — care cuprindea și districtele bănățene Margina, Fârdea, Mănăștiur, Bujor și Sudea (în pertinențele exterioare) — erau numiți și husari (*kenezii sive hwzarones*)²⁴, având rosturi atât în apărarea cetății, cât și în menținerea ordinii interne pe domeniul acesteia. De altfel, din Banat, avem diploma privilegiată dată de regele Sigismund de Luxemburg, la 16 martie 1390, prin care se acorda lui Petru, cnez de Temeshel, și fraților săi Halmagh, Cristofor și Mihail, „similiter nobiles kenezii“, moșiile „Kryvapatak și Patak sub monte Padych... tali modo et conditione mediante, quod dum nos vel nostri successores reges Hungarie temporum in processu exercitum versus plagam orientalem instaurando, ipsi et heredes ipsorum de dictis possessionibus ad predictum exercitum cum una lancea consuetudine ceterorum nobilium keneziorum dictarum terrarum proficisci teneantur“²⁵, adică „... în acest chip și cu condiția ca ridicând noi sau urmașii noștri regi ai Ungariei oaste și mergând spre părțile răsăritene, aceștia și urmașii acestora din numitele moșii să fie obligați să se ducă la pomenita oaste cu o lance după obiceiul celorlalți cnezi nobili ai menționatei părți“.

Desigur, termenul de *lancea*, după cum și expresia *servire cum una lancea*, ridică probleme de traducere și de interpretare a sensului. Editorii colecției *Documenta Romaniae Historica*, seria D, au tradus ter-

menul prin călăreț²⁶, în timp ce N. Densușianu, comentând și explicând termenul dintr-un document din 1437, arăta într-o notă că „fiecare lance era compusă din 10 călărași, afară de oamenii pedestri”²⁷. Credem că termenul ar putea fi reținut în accepțiunea de unitate militară ce deserveste un călăreț-cavaler, acesta însoțit de regulă în epocă de trei arcași călări sau servi, de un călăreț și un paj. Important rămâne faptul că, la fel cu nobilii, cnezii luptau călare, constatare susținută și de episodul de la Câmpia Mierlei, din 1448, unde cneazul Teodor a oferit propriul cal lui Iancu de Hunedoara căzut de pe cal și rămas pedestru.²⁸

Odată cu planurile de reorganizare militară ale lui Sigismund de Luxemburg și ale urmașilor săi obligațiile ostășești ale cnezilor vor fi și ele supuse noilor reglementări. Ca stăpâni de sate și de iobagi, cnezii, întocmai ca și alți stăpâni de moșii, urmau să pregătească *more exercituantium* de fiecare douăzeci de iobagi câte un arcaș (*pharetrarium*) și să-l ia cu sine la oaste. Această recrutare a iobagilor la oaste, dieta de la Timișoara din 1397 o pretindea numai până la sfârșitul războiului cu turcii, după care urma să se revină la vechile libertăți²⁹. De aceea în 1399 s-a dispus conscrierea iobagilor³⁰, desigur, cu scopul sporirii oastei sub raport numeric.

Reglementările în acest spirit au continuat pe întreg parcursul secolului al XV-lea, revenindu-se mereu asupra lor cu modificări care să le adapteze mai bine nevoilor. Astfel amintim proiectul din 1433 al regelui Sigismund de Luxemburg de reorganizare a oastei³¹, decretul aceluiasi din 1435 și a lui Vladislav din 1444³², la care se adăugau mai târziu decretul din 1471 al lui Matei Corvinul³³ și reglementările din anii 1492 și 1498³⁴.

În acest cadru juridic mai general de reglementare a obligațiilor militare ale celor cu moșii a evoluat și regimul militar al cnezilor din Banat. Cu deosebire cei din districtele privilegiate, potrivit decretului regal din 1457, aveau sarcini de excepție și mult apreciate de rege „în paza și apărarea vadurilor Dunării împotriva numeroaselor atacuri ale turcilor” (*in custodia et tuitione vadorum Danubii contra crebros incursus Turcorum*), încât pentru „faptele de credință, slujbele credincioase și vrednice de răsplată ale tuturor acestor nobili, cnezi și a celorlalți români” (*fidelitatis et fidelium servitorum meritis eorundem universorum nobilium et keneziorum ac ceterorum Valachorum*) le-au fost reinnoite privilegiile regilor antecesori și consolidată uniunea districtuală (prin reintegrarea Comitatului) „astfel ca nobilii români și cnezii prin uniunea dintre ei amintită și întărită să poată continua mai bine slujbele noastre și ale regatului nostru în apărarea vadului Dunării” (*ut ipsi nobiles Valachii et kenezii firmata inter se uniune dicta servitia nostra et regni nostri in tuendo vado Danubii eo meius continuare possint*). Aceleași merite și slujbe erau invocate de rege și când hotăra ca „pe viitor să nu se dăruiască niciodată vreunui străin moșii și sate din zisele opt districte, să se vegheze bine la eforturile lor din cauza slujbelor” (*in posterum in prefatis octo districtibus nullo unquam tempore alicui extraneo, possessiones et villae donare, nisi illis qui bene meriti propter eorundem servitia videbuntur*). Pentru asigurarea îndeplinirii acestora actul interzicea comiților și vicecomiților aleși de obștea interdistrictuală să-și însușească, sub titlul de gloabe, caii și armele no-

bililor și ale cnezilor din aceste districte³⁵ pe care Nicolae Iorga, pentru rosturile lor militar-judecătorești le numea atât de potrivit „scaune ostășești”³⁶.

Așadar, cnezii bănățeni au reprezentat o categorie socială cu însemnate obligații militare, fiind în măsură să apere cu succes hotarul de la Dunăre împotriva bulgarilor și, ulterior, a turcilor. Sarcinile lor ostășești decurgeau din stăpânirea cnezatelor, fiind considerați oameni liberi și cu moșii pentru care prestau serviciul militar călare. Formau o cavalerie ușoară, înzestrată pe propria cheltuială, dar cointeressată în apărarea regiunii și mult mai credincioasă regelui decât banderile nobiliare. De aceea, la nevoie, cnezii reprezentau și o puternică forță socială pe care regalitatea se putea sprijini în efortul de întărire a autorității centrale. Pentru slujbele lor militare și cu prilejul evidențierilor pe câmpurile de luptă, îndeosebi sub zidurile cetăților Severin, Golumbaș și Belgrad, mulți dintre cnezi au fost dăruiți cu moșii sub titlul de cnezat sau chiar nobiliar. Astfel, cu timpul, din rândurile cnezilor bănățeni s-au ridicat câteva însemnate familii nobiliare românești, cum au fost cele ale Mătницеștilor, Bizereștilor etc.³⁷, reprezentanți ai acestora ocupând dregătorii importante în părțile Banatului, cum ar fi cele de bani și vicebani de Severin, de castelani și vicecastelani a unor cetăți districtuale, fără a mai aminti că în mare parte cu sprijinul acestor nobili și cnezi români Iancu de Hunedoara a reușit să realizeze strălucita sa carieră politică și militară. Cu cnezii districtelor libere din Banat, dar și cu cei ai districtelor pe care el însuși le dobândise de la rege (Ikws, Bujor, Comiat etc.) Iancu de Hunedoara a reușit să obțină cunoscutele sale victorii militare împotriva turcilor și să înscrie astfel în istoria universală, în legătură cu lupta antiotomană a popoarelor din Balcani, un măreț capitol de istorie europeană.

NOTE

1 *Scriptores Rerum Hungaricum*, I, Budapesta, 1937, p. 49—50, 89—91; II, p. 487, 489—492 și 505.

2 *Ibidem*, I, p. 49 și 91.

3 *Călători străini despre Țările Române*, I, București, 1968, p. 28.

4 Pesty Frigyes, *A Szörény vármegyei hajdani oláh kerületek*, Budapesta, 1876, p. 59; E. Hurmuzaki—N. Densușianu, *Documente privitoare la istoria românilor*, I/2, București, 1890, p. 553—555.

5 *Cronici turcești privind Țările Române. Extrase vol. I, Sec. XV—mijlocul sec. XVII*, București, 1966, p. 53.

6 Hurmuzaki—Densușianu, *op. cit.*, I/2, p. 531—532. Pentru cetățile din zonă a se vedea: Ion I. Nistor, *Țara Severinului și Banatul timișan*, în „Analele Academiei Române”, Seria III, Mem. secț. ist., XXVII (1944—1945), p. 195—230; Th. N. Trăpcea, *Câteva cetăți din Banatul de Severin. Identificarea lor*, în „Studii de istorie”, XV (1962), nr. 1, p. 169—176; Idem, *Trecutul istoric al Porților de Fier începând din secolul al X-lea până în secolul al XVIII-lea*, în „Studii de istorie a Banatului”, V (1977), p. 162—193 și VI—VII (1978—1979), p. 14—47; Ștefan Matei, Ilie Uzum, *Cetatea de la Pescariș*, în „Banatica”, II (1973), p. 141—156; Nicolae Săcară, *Castrum Myhald*, în „Tibiscus”, IV (1975), p. 167—183; A. Corvătescu, Al. Rădulescu, *Despre ansamblul fortificat de la Tricule-Svinița (jud. Mehedinți)*,

- în „Tibiscus”, V (1979), p. 169—182; Gheorghe I. Cantacuzino, *Cetăți medievale din Țara Românească. Secolele XIII—XVI*, București, 1981, p. 85—104.
- 7 Hurmuzaki—Densușianu, *op. cit.*, I/2, p. 553.
- 8 Pesty Frigyes, *A szörényi bánság és Szörény vármegye története*, III, Budapest, 1878, p. 23—24. Vezi și Alexandru Nemoianu, *Unele aspecte privind prezența teutonilor în Banat (1429—1432)*, în „Muzeul Național”, II (1975), p. 381—386; Ioan Hațegan, *Cavalerii teutoni în Banatul Severinului (1429—1435)*, în „Tibiscus”, V (1979), p. 191—196; Eugen Glück, *Date noi cu privire la prezența cavalerilor teutoni la frontiera Banatului (1429—1437)*, în „Revista Istorică”, III (1992), nr. 7—8, p. 783—792.
- 9 Traian Simu, *Arcidava Vărădia*, în „Arhivele Olteniei”, IV (1925), nr. 21—22, p. 386—392; Theodor N. Trăpcea, *Despre unele cetăți medievale din Banat*, în „Studii de istorie a Banatului”, I (1969), p. 23—82; Nicolae Secară, *Turnul medieval din Ciacova*, în „Tibiscus”, I (1971), p. 157—172; Șt. Matei, I. Uzum, *Date noi asupra bisericii și fortificației de la Ilidia*, în „Acta Musei Napocensis”, IX (1972), p. 555—560; Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, II, Cluj-Napoca, 1979, p. 246—250; Ștefan Matei, *Fortificațiile de pe teritoriul Banatului în lumina izvoarelor scrise*, în „Banatica”, V (1979), p. 255—263.
- 10 Adrian Bejan, *Cetatea Jdioara*, în „Tibiscus”, IV (1975), p. 155—166; Idem, *Concluzii preliminare asupra săpăturilor arheologice de la cetatea feudală Jdioara, din anii 1973—1977*, în „Tibiscus”, V (1979), p. 199—206.
- 11 Nicolae Săcară, *Donjonul de la Turnu-Ruieni*, în „Banatica”, III (1975), p. 303—309.
- 12 Ioan Hațegan, *Pavel Chinezu în lupta antiotomană. Anii 1479—1482*, în „Ziridava”, X (1978), p. 197—208; Idem, *Pavel Chinezu — un conducător al luptei antiotomane*, în „Revista de Istorie”, XXXII (1979), nr. 10, p. 1889—1913.
- 13 Camil Mureșan, *Iancu de Hunedoara*, ed. 2, București, 1968, p. 50—54.
- 14 Călători străini despre Țările Române, II, București, 1970, p. 316 și 327.
- 15 Pesty Frigyes, *op. cit.*, III, p. 10. *Documenta Romaniae Historica, Seria D, Relații între Țările Române*, I, București, 1977, p. 123.
- 16 Deér József, *Zsigmond király honvédelmi politikája*, în „Hadtörténelmi közlemények”, XXXVII (1936), fasc. 1, p. 1—57; fasc. 2, p. 169—202; D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, I, București, 1967, p. 145—154.
- 17 Pesty Frigyes, *Krassó vármegye története*, III, Budapest, 1883, p. 101; *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400 p. Christum*, Budapest, 1941, p. 229.
- 18 Pesty Frigyes, *op. cit.*, III, p. 28—29; *Documenta Romaniae Historica, Seria C, Transilvania*, X, București, 1977, p. 160—161.
- 19 Hurmuzaki—Densușianu, *op. cit.*, I/2, p. 354; *Documenta Valachorum*, p. 481.
- 20 *Documenta Romaniae Historica, Seria D, I*, p. 96—98.
- 21 *Documente privind istoria României, C. Transilvania, Veac XI, XII, XIII*, vol. I, București, 1951, p. 249.
- 22 *Ibidem*, Veac XIII, vol. II, București, 1952, p. 362.
- 23 *Documenta Romaniae Historica, Seria D, I*, p. 100—102.
- 24 Iosif Pataki, *Domeniul Hunedoara la începutul secolului al XVI-lea. Studiu și documente*, București, 1973, p. LXVIII.
- 25 Pesty Frigyes, *A szörényi bánság és Szörény vármegye története*, III, Budapest, 1878, p. 11; Hurmuzaki—Densușianu, *op. cit.*, I/2, p. 331.
- 26 *Documenta Romaniae Historica, Seria D, I*, p. 125.
- 27 Hurmuzaki—Densușianu, *op. cit.*, I/2, p. 627, nota 1.
- 28 *Ibidem*, II/2, p. 269—270.
- 29 D. Prodan, *op. cit.*, I, p. 146.
- 30 Deér József, *op. cit.*, fasc. 1, p. 19.
- 31 Köszeghy Sándor, *Zsigmond király két honvédelmi szabályzata*, în „Hadtörténelmi közlemények”, V (1892), p. 586—591.
- 32 *Corpus Juris Hungarici*, I, Budapest, 1901, p. 247—251 și 316—325.
- 33 *Ibidem*, p. 368—369.
- 34 *Ibidem*, p. 490—497 și 602—609.

35 Pesty Frigyes, *A Szörény vármegyei hajdani oláh kerületek*, p. 73—75.

36 *Istoria armatei românești*, ed. 2, I, București, 1929, p. 24.

37 Ștefan Pascu, *Rolul cnezilor din Transilvania în lupta antiotomană a lui Iancu de Hunedoara*, în „Studii și cercetări de istorie” (Cluj), VIII (1957), nr. 1—4, p. 36.

LES OBLIGATIONS MILITAIRES DES CNÈZES DU BANAT ET LA RIVALITÉ DE L'HONGRIE AVEC LA BULGARIE ET L'EMPIRE OTTOMAN AUX XIV—XVe SIÈCLES

(Résumé)

L'auteur de cet étude cherche à restituer l'histoire du Banat aux XIV—XVe siècles du point de vue de l'organisation militaire du territoire et de l'élément humain.

Au commencement de l'histoire du pays, les unions de communautés villageoises, qui constituaient des formations pré-étatiques et avaient un prononcé caractère militaire, eurent à jouer un rôle important, à côté de la Bulgarie et du Byzance, dans les combats contre les Hongrois conquérants.

Après la conquête de la fin du XIIe siècle, le devoir des habitants du Banat de participer à la défense du pays est devenu une obligation envers l'autorité central de l'État féodal hongrois. Les cnèzes et les paysans libres des districts ont constitué la base de l'armée du Banat pour assurer la défense de celui-ci à l'approche de l'ennemi, notamment des Turcs. Au cours des luttes antiottomanes les Roumains remportaient une série de victoires qui eurent pour effet de consolider la frontière danubienne de la région. Ainsi les nombreux actes de donation accordés aux knèzes du Banat pour les récompenser de leurs faits d'armes dans les batailles contre les Turcs en font foi et expliquent la possibilité du pays de conserver son individualité militaire aux XIV—XVe siècles.